

IS TURKEY READY TO JOIN EUROPEAN UNION? A HUMAN CAPITAL PERSPECTIVE

Erhan Atay, Ph.D,
Süleyman Şah University, Faculty of Management and Administrative Sciences, Department of Business
Administration,
Istanbul- Turkey
eatay@ssu.edu.tr

Gökhan Karsan, Ph.D.
Süleyman Şah University, Faculty of Management and Administrative Sciences, Department of
Political Science and Public Administration,
Istanbul-Turkey,
gkarsan@ssu.edu.tr

ABSTRACT

This study discusses the readiness of Turkey's human capital to join European Union and tries to assess Turkey's current position from an internal approach. Historical backgrounds of human resources development policies, national human capital accumulation strategies are also discussed. Although important educational and training projects were implemented to develop a qualified work force in the last three centuries from Ottoman times to republican period, it can be concluded that all these efforts were not enough to catch the expected level. A human capital index is developed for this study in order to compare European countries and Turkey and other indexes were also used. Results showed Turkey's current position with respect to European Union and inspire serious policy changes to develop human capital.

Keywords: Human Capital, Human Resources Development, Turkey, European Union

Track: Business, Management, Political Economy

TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİNE GİRMEYE HAZIR MI? : BEŞERİ SERMAYE ODAKLI BİR ANALİZ

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin beşeri sermaye odaklı olarak incelendiğinde üyeliğe hazır olup olmadığını Birliğin Türkiye'ye bakış açısından ziyade Türkiye'nin içsel olarak hazır olup olmadığını bir problem olarak ele almak istemektedir. Bu amaçla ülkenin insan kaynakları geliştirmeye yönelik olarak gayretleri, ulusal beşeri sermaye artırma stratejilerinden hareketle hali hazırdaki durumu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Osmanlı-Cumhuriyet tarihine bakıldığında, eğitim alanında önemli projelerin hayata geçirildiği görülmektedir ve denilebilir ki eğitime son üç yüzyıldır yatırım yapılmaktadır. Fakat bütün bu gayretler umulan beşeri sermayeyi oluşturmaya ve gelişmişlik düzeyini yakalamaya yetmemiştir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen beşeri sermaye indeksi ve diğer indeksler göre yapılan karşılaştırmada, Beşeri Sermaye seviyesi bakımından Türkiye'nin halihazırdaki durumunu hayli dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır ve önemli politika değişikliklerinin işaretini vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, İnsan Kaynakları Geliştirme, Türkiye, Avrupa Birliği

1. GİRİŞ VE PROBLEM

Bu çalışma Avrupa Birliği- Türkiye ilişkisini ve geleceğini kendisine inceleme nesnesi olarak almaktadır. Aslında şöyle de sorulabilir: Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ve bunu bir devlet politikası olarak tespit eden, bir adım daha ileri gidersek Avrupa Birliği'ne üyeliği nihai ve tartışma götürmez derecede idealleştiren Türkiye, gerçekten Birliğe üye olmaya hazır mıdır? Dikkat edildiğinde sorunun soruluş biçimi gerçekten farklıdır. Akademik

çalışmaların, strateji enstitüleri tarafından yayımlanan raporların ya da Avrupa Birliği - Türkiye ilişkilerini ve geleceğini konu alan yorumların önemli bir kısmında sorunun soruluş biçimindeki mantık neredeyse sabittir: Avrupa Birliği Türkiye'nin üyeliğini neden onaylamıyor yada neden reddediyordur? Genel olarak söylendiğinde cevapların veriliş biçimindeki mantık da neredeyse sabittir: Ekonomik gerilik, politik istikrarsızlık, kültürel farklılık vs. argümanlar bu tarz açıklama tarzının demirbaşları hükmündedir.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişki ve bu ilişkinin geleceğine dair bir tartışmayı Avrupa birliğinin üye devletlerinin Türkiye ile ilgili politik/ekonomik/kültürel tasavvurlarından hareketle değil de içe dönük eleştirel bir bakış açısını başlangıç noktası olarak tayin eden bir akıl yürütmeye ele almak istersek, Avrupa Birliği'ne üye olamayışımızın ya da üyeliğin gecikmekte oluşunun en önemli sebebi nedir? Biz bu sorunun cevabının Türkiye'nin beşeri sermaye varlığı ve etkililiğinin zayıflığında bulunabileceğini düşünüyoruz.

Aslında, yakın tarihimiz, yani son üç asırlık modernleşme tarihimiz beşeri sermaye varlığının kaynağı olan 'eğitim' alanında pek çok başarılı, parlak ve ilerici gelişmelerle doludur. (Zürcher, 2004; Shaw, 1994; Shawand Shaw,1983; Tekeli, 1983; Lewis, 1968; Ahmad, 1995) Mesela 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun ile başlayan yükseköğretim girişimi, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye ile devam etti. İstanbul'da 1900 yılında Darülfünun-u Şahane açıldı.1876 yılında ilan edilen anayasa ile ilköğretim zorunlu eğitime kapsamına alındı. İlk, orta ve lise eğitimi sağlamak üzere, 1869'dan itibaren köylerde ve Mahallelerde 'Sıbyan Mektebi', beşyüz evli kasabalarda 'Rüşdiye', bin evli kasabalarda 'İdadiye', vilayet merkezlerinde 'Sultaniye'ler açılmaya başlandı. Ancak ilköğretim giderleri vakıflar, bağışlar ve öğrencilerin katkıları ile karşılanmaya çalışıldı.Cumhuriyet devrinde de eğitim faaliyetleri dikkat çekicidir. İlkokul, Ortaokul, Lise, Teknik ve Sanat Okulları kurup bunları ülke çapında yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında ilk, orta ve liseye devam eden öğrenci sayılarında çok ciddi artışlar meydana geldi. Örneğin ortaokula ve liseye devam eden öğrenci sayılarında %400'ü aşan gelişmeler yaşandı. Öğretmen okulları ve Üniversiteler yükseköğretimde boy göstermeye başladı. Diğer yandan Köy Enstitüleri ve Halkevleri projeleri eğitim alanında dikkati çeken çabalarındandır.

	1.Cumhuriyetin İlk Yıllarında Okullara Göre Öğrenci Artışı (1000 kişi)			
	İlkokul	Ortaokul	Lise	MeslekOkulu
1923-1924	342	5,9	1,2	6,5
1927-1928	462	19,9	3,8	7,3
1931-1932	524	30,3	6,8	9,5
1924-1932 ArtışOranı	53%	414%	467%	68%

Kaynak: Yenal, Oktay, (2001), Cumhuriyetin İktisat Tarihi, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İstanbul, 69

Fakat Eğitime yönelik III. Selim'den bu yana yaklaşık üç yüz yıldan beri devam eden girişimler arzu edilen neticeyi verememiştir. Bunun en önemli sebebinin eğitimin özünde 'siyaseten' ele alınması, politik bir mevzunun konusu haline getirilmesinde bulabiliriz. Diğer deyişle, eğitimin bizatihi kendisi değil 'siyaseten önemli bir mesele olarak' ele alınmıştır. Bu bakımdan eğitime verilen başlıca rol, reformcuların zihinlerinde tasavvur ettikleri 'gelecekteki toplumun inşasına uygun kadronun yetiştirilmesidir.

Bu bağlamda, yukarıda açmaya çalıştığımız içe dönük böylesi bir kritik bakışın Avrupa Birliği ile ilişkilerimizin dünü, bugünü ve geleceğine ilişkin bir fikir verebileceğini düşünüyoruz. Türkiye önemli ve uzun bir zamana yayılmış eğitim atılımları gerçekleştirmiş olmasına rağmen, bu çabaların Avrupa Birliği'ne üyelik için yeterli olmadığını düşünüyoruz.Avrupa Birliği ile karşılaştırıldığında 15 yaş ve üzeri nüfusta okuryazarlık oranının %90

larda olması, özellikle ilk ve orta dereceli okula devam etmeyen kızların sayısının nüfusuna oranla Avrupa Birliğine göre daha yüksek oranda olması, ilkokula devam eden öğrenciler için ayıran eğitim payının düşüklüğü gibi değerler de cumhuriyetin ilk yıllarında yakalanan ivmenin aynı hızla devam ettirilemediğine işaret etmektedir (Tablo 2). Oysa aşağıda göstermeye çalışacağımız gibi eğitim ve eğitimin çıktısı olan beşeri sermaye kalkınma/büyüme ve modernleşme açısından önemi haizdir. Bu böyle olmakla birlikte Türkiye'nin beşeri sermaye kapasitesi ve etkililiği Avrupa ülkelerine kıyaslandığında çok düşüktür. Aşağıda detaylandırmaya ve kanıtlamaya çalıştığımız böylesi bir bakışın, eleştirel olduğu kadar, içerisinde çok önemli çözüm ve çıkış yolları barındırdığını düşünüyoruz. Bu konuyu aşağıdaki gibi bir başlığa taşımak mümkündür.

Tablo 2. Eğitim İstatistikleri								
	1975	1985	1990	1995	2000	2005	2009	2010
15 Yaş ve Üzeri Nüfus için Okuryazarlık Oranı								
A.B.					98,785			99,033
Türkiye	61,62	75,96	79,23			88,22	90,8	
İlk ve Orta Dereceli Okula Devam Etmeyen Kız Sayısı								
A.B.	919782	961048	828555	757924	207076	241529	187213	214515
Türkiye				437868	257499	179178	103305	52965
GSYİH Yüzdesi Olarak İlkokula Devam Eden Öğrenci Başına Düşen Kamu Harcamaları								
A.B.				16,7	18,01	19,4	22,2	
Türkiye		5,95	9,70	8,81				
24 Yaş Arası Bayanlarda Okuryazarlık Oranı								
A.B.					99,631			99,657
Türkiye	68,25	85,96	88,38			93,96	96,57	
Kız Öğrenciler için İlkokuldan Ortaokula Geçiş Oranı								
A.B.								
Türkiye			37,4575			94,432		
Çalışabilecek Koşulda Bayanlar Arasındaki İşsizlik Oranı								
A.B.				12,18	10,49	9,67	8,86	9,53
Türkiye		11,1	8,5	7,3	6,3	11,2	14,3	13

Kaynak: <http://data.worldbank.org/topic/education> (24.12.2012 tarihinde erişildi)

2. BEŞERİ SERMAYE VE KALKINMA AÇISINDAN ÖNEMİ

Ülkelerin kalkınmasında düzenli bir siyasi altyapının kurulmuş olması, mülkiyet ve sermaye haklarının hukuki olarak teminat altında olması, iletişim ve finans sektörü gibi fiziki altyapının hazırlanmasının ötesinde fertlerin yeterli beşeri sermayeye sahip olacak şekilde temel ve mesleki eğitimlere sahip olmaları önemli koşullardır (Yenal, 1999: 46).

Kalkınmış bir devletin en önemli zenginlikleri arasında sayılabilecek yetişmiş insan kaynakları ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri tarihten miras olarak alınmayıp, uzun süreden beri insana ve bilimsel altyapıya yapılan yatırımların bir neticesidir (Porter, 2011: 218). Ekonomik bir kalkınma için ulusal planda beşeri sermaye artırımına yönelik insan kaynakları geliştirme programları önemlidir. Eğitim milletlere uzun vadede rekabet avantajı sağlayan en önemli nedenlerden biridir. Eğitim sadece pek çok ülkede zorunlu olan ilk ve orta öğretimi değil aynı zamanda yükseköğretimi, mesleki eğitimi, iş yeri ve iş başı eğitimini, teknik eğitimi ve diğer hayat boyu eğitim faaliyetlerini de kapsar (Porter, 1990: 628). Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi toprak, hammadde ve sermaye gibi üretim araçlarından yoksun ülkelerin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla kalkınmalarının ardında yatan temel nedenin eğitime yatırım, insan kaynaklarının ilköğretimden mesleki ve teknik eğitime kadar olan süreçte geliştirilmesi politikaları neticesinde ulusal beşeri sermaye artışı olduğu söylenebilir.

Değişen ekonomik ve sosyal şartlar bilginin ve beşeri sermayenin önemini de artırdı. Bilişim teknolojilerinin geleneksel üretim süreçlerini değiştirmekte üstlendikleri roller, bilginin hızlı bir şekilde aktığı ve sürekli değişim gösterdiği dünya çapında ekonomik pazar, klasik üretim araçlarının önem seviyesini tekrar gözden geçirmeyi zorunlu hale getirdi (OECD, 2001: 16).

Geleneksel kalkınma iktisatçılarının en önemli üretim araçları olarak sundukları toprak, işgücü, sermaye ve diğer somut kaynaklara ek olarak 1960'lı yıllardan sonra işgücüyle ilgili değerlendirme kıstasları farklılaşmaya başladı. İş gücünü nicelik olarak tanımlayan ve fiziki gücü temel alan somut bakış açısı, iş görenin zihinsel olarak değerlendiren ve ona sahip olduğu bilgi ve beceriye göre değer veren soyut temele doğru kaymaya başladı (OECD,2001:17). 20. Yüzyılın ilk yarısından itibaren imalat sanayinin genel bir karakteristiği olarak ortaya çıkmış basit ve tekrara dayalı üretim süreçlerinde çalışan işgücünden ziyade karmaşık, analiz kabiliyeti gerektiren ve sürekli yenilenmekte olan dinamik üretim süreçlerini yönetebilecek yetkinliğe sahip iş gücünün önemi kazandı. Hızla değişen teknoloji ve pazar taleplerinin dinamizmi becerilerin yenilenmesini ve yeni bilgilerin edinilmesini sürekli hale getirdi. Sadece üretim sektöründe değil aynı zamanda hizmet sektöründe de değişen müşteri taleplerini anlayarak farklı hizmetler geliştirebilecek, inisiyatif alarak müşteriye özel hizmetler sunabilecek çalışanların bilgi, beceri seviyeleri geleneksel yeterlilik seviyesinin üzerine çıktı. İş gücünün beceri kalitesinin artırılması, teknolojik ve sektöreldeğişimleri takip edecek şekilde yetiştirilmeleri resmi, gayri resmi, örgütsel ve ulusal eğitimin önemini artırdı. Doğumdan ölüme kadar devam eden öğrenme sürecinde edinilen bilgilerin güncelliği, kalitesi, üretimde kullanılıp kullanılmayacağına yanında ne kadar süre boyunca katkı sağlayabileceği gibi faktörler önemlidir.

Milletlerin entelektüel sermayesi bireylerde, örgütlerde, kurumlarda ve bir bütün olarak tüm toplum katmanlarında birike gelmiş olan, hali hazırda veya potansiyel olarak gelecekte toplumsal refahı artırmada, milli amaçlara ulaşmada kullanılma kapasitesine sahip içselleştirilmiş bilgi ve tecrübelerin toplamıdır (Bontis, 2004: 14-15).Entelektüel sermayenin bir alt boyutu olan beşeri sermaye ise milli hedefleri ve görevleri yerine getirecek şekilde bireylerin sahip oldukları bilgi ve yeteneklerin toplamıdır. Bu bilgiler hayatın erken dönemlerinde resmi eğitimle, sonrasında ise örgütsel eğitimle veya hayat boyu eğitimlere iştirakle kazanılabilir. Milletlerin beşeri sermayesini incelerken milli eğitim sisteminin yapısının yanında eğitim almış olan bireylerin eğitimlerinin nitelik ve nicelik olarak özellikleride önemlidir (Bontis, 2004: 20). Toplumdaki genel üniversite mezunlarının oranı, eğitimin kalitesi, ortalama eğitim süresi, üretimde görev alan ve uzmanlık alan bilgisi gerektiren çalışanların oranları gibi değerler genel karakteristiği anlamada faydalı olabilir.

Beşeri sermayenin bolluğu sadece üretim süreçlerinde kullanılan bilgi ve yeteneklerle sınırlamayıp aynı zamanda genel gerçekler, kanunlar ve iş yapma prosedürlerine dair bilgi, takım çalışması becerisi, iletişim yetenekleri, karşılıklı etkileşimi ve birlikte çalışmayı kolaylaştırıcı bir kültürü, hizmet veya ürün üretimine dönüştürülebilecek bilgi ağlarını da içeren çok yönlü bir kavramdır (OECD, 2001:19).

Beşeri sermaye aynı zamanda bir milletin fertleri tarafından edinilmiş bilgi, tecrübe, uzmanlık, sezgiler toplamının ulusal hedefleri gerçekleştiren kullanılabilirliğini ifade eder. Beşeri sermaye sadece eğitim yoluyla elde edilmiş bilimsel bilgilerin öğrenilmesi değil aynı zamanda ulusal kültürden ve inançlardan kaynaklanan değerleri de içerir. Bunun ötesinde sağlık, motivasyon, sezgi, girişimcilik ve uzmanlık bilgisi gibi soyut değerlerle birlikte yüksek kalite becerilere sahip iş gücü, doktor, mühendis ve bilim insanlarının nüfusa oranı, bayan iş gücü oranı ve ortalama yaşam süresi gibi somut verilerle de değerlendirilebilir(Lin veEdvinsson, 2011:4).

Beşeri sermaye kopya edilmesi zor, edinilmesi uzun yıllar gerektiren ve verimli bir şekilde desteklendiği müddetçe de ülkelerin kalkınmasında en önemli rolü oynayacak bir kavramdır.Beşeri sermaye bireylerin, örgütlerin ve toplumun faydasına yönelik ürün ve hizmet üretiminde kullanabilecekleri hayatları boyunca resmi veya gayri resmi eğitimler neticesinde kazandıkları bilgi, tecrübe ve becerilerin bütünüdür (Ardichvili, Zavyalova ve Minina, 2012: 213-214). İlköğretim ve okullaşma oranları önceleri beşeri sermayeyi artırmada önemli bir ölçüt olarak kabul edilebilirken, özellikle Avrupa Birliği ve Uzak Doğu Ekonomileri gibi belirli bir kalkınmışlık seviyesini yakalamış olan ülkeler temelli düşünüldüğünde artık ilköğretimin zorunlu olması ve yaygınlaşmasından hareketle, teknik eğitim ve hayat boyu eğitimin öne plana çıkması gerektiği söylenebilir.

Yeni üniversite mezunu gençlerin ilk işlerine eğitim ve birikimleri temelli kabul edilseler bile işletmenin uzmanlaştığı alanda donanım kazanacak şekilde örgüt içi veya dışı, resmi veya gayri resmi mesleki eğitimlerin önemi inkâr edilemez. En temel yetenekleri gerektiren montaj ve hizmet sektöründeki işlerin bile mesleki eğitimle mümkün olabilmesi buna örnek olarak verilebilir (Becker, 1993: 20).

Bu bağlamda, Çetin (2005) Türkiye'nin beşeri kalkınma performansını değerlendirmek ve AB ülkeleriyle karşılaştırmak amacıyla Birleşmiş Milletler kalkınma programı tarafından yapılan insani gelişme indeksini kullanarak yaptığı analizde, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu karşısındaki zayıf durumuna işaret etmektedir. Aynı şekilde Öz, Taban ve Kar, (2009) beşeri sermayenin bileşenleri olan eğitim ve sağlık ile işgücü piyasalarına ilişkin göstergeler açısından Türkiye ve AB üyelerinin bir karşılaştırmasını yaptıkları çalışmada kümeleme analizi metodunu kullanarak Türkiye'nin eğitim, sağlık ve işgücü alanlarının hiçbirinde eski ve yeni üyelere benzemediğini ortaya koymuşlar ve iyileştirme çalışmaları için radikal reformlar yapılması gerektiğini savunmuşlardır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYEYİ ARTIRMA GAYRETLERİ

Avrupa Birliğinin 2000 yılında kabul ettiği Lizbon strateji belgesiyle "dünyanın en dinamik ve en rekabetçi bilgi ekonomisi" olma hedefini ilan etti. Bu strateji belgesi ile birlik Avrupa'yı yatırım yapmak ve çalışmak için cazip bir hale getirmeyi hedeflemiş, ekonomik büyüme için bilgi ve yenilikçiliğe odaklanmak ana strateji olarak benimsenmiştir. Lizbon strateji belgesinin önemli bir özelliği de istihdam, araştırma- geliştirme ve ekonomik kalkınmaya ışık tutan politika tavsiyeleridir. Ekonomik kalkınmanın önemli bir gerekliliğinin yenilik eksenli politikalar izlemek olduğu ve öğrenen bir ekonominin süreklilik taşıyacağı anlatılır. Belge özellikle beşeri sermayenin en önemli gerekliliklerinden birisi olan insan kaynaklarının kalitesine ve geliştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. Kıtasal bir bilgi ağı oluşturularak beşeri sermayenin ve entelektüel sermayenin artırımına yönelik olarak Avrupa yükseköğretim bölgesinin kuruluşu, üniversiteler, endüstri kuruluşları ve araştırma geliştirme merkezleri arası yenilikçilik çalışmaları, mesleki ve teknik eğitim gibi faaliyetlerinde artırılması gerektiği üzerinde duruldu (EU, 2000).

2006 yılındaki Brüksel zirvesinde Lizbon strateji belgesi tekrar gözden geçirilerek özellikle eğitimin temel bir öge olarak ele alınmasının gerektiği ve kaynakların en çok yatırım dönüşümü sağlayan ve katma değeri yüksek olan alanlara yapılması gerektiğinin üzerinde duruldu (EU, 2006).

Avrupa Birliği 2010 yılında "Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi" belgesini yayınladı. Strateji belgesinde göze çarpan en önemli noktalardan birisi de beşeri sermayeye verilen önemdir. Birlik için belirlenen 5 temel hedeften 3 tanesi beşeri sermayenin nitelik ve nicelik olarak artırılmasına yönelik yapılması gereken yatırımlarla doğrudan alakalıdır. Amaçlar aşağıdaki gibidir. (EU, 2010)

*20-64 yaş arası nüfusun istihdam oranının %75 seviyesine yükseltilmesi,

*GYİH'nin %3'ünün Ar-Ge'ye ayrılması hedefinin gerçekleştirilmesi; özel sektörün Ar-Ge'ye yatırım yapması için gerekli teşvik tedbirlerinin alınması

*Okulu erken bırakanların oranının %10 seviyesine düşürülmesi ve 30-34 yaşları arasında yükseköğrenim mezunu nüfus oranının en az %40 seviyesine yükseltilmesi

Bu hedeflere ulaşabilmek için 3 ana alanda harekete geçilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bunlar akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye yönelik hareket planlarıdır. Özellikle akıllı büyüme ve kapsayıcı büyümeye dair hareket planları beşeri sermayeyi artırmaya yönelik adımları içermektedir. Akıllı büyüme hedeflerinde bilgi ve inovasyon ekonomik istikrarın ve büyümenin bir gerekliliği olarak görülmekte ve topluluk içerisinde inovasyonu artıracak şekilde eğitim kalitesinin artırılması; üniversiteler, iş dünyası ve araştırma merkezleri arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi; çıraklık, iş deneyimi gibi yollarla gençlerin eğitilerek iş dünyasında yerlerini almaları; yüksek hızlı internetin yaygınlaştırılarak topluluk içerisinde bir bilgi ağının oluşturulması hedeflenmektedir. Kapsayıcı büyümeyle ise yüksek düzeyde istihdam, yetenekleri artırmaya yönelik yatırım politikaları ve mesleki eğitimin modernizasyonu ile istihdamı artırıcı önerilerde bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2011-2014 yıllarına ait düzenlenen strateji belgesinde belirtilen vizyonu "Orta ve yüksek teknoloji ürünlerinde Avrasya'nın üretim üssü olmak" şeklinde ifade olunmaktadır. Buna bağlı olarak geliştirilen genel amaçlar aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir. " Dünya ihracatında daha fazla paya sahip olacak şekilde endüstriyel yapının değişimini hızlandırarak, yüksek katma değere sahip üstün teknoloji ürünlerinin üretiminde görev alacak nitelikli iş gücüne sahip, çevreye ve topluma karşı duyarlı olacak biçimde Türk sanayisinin verimliliğinin ve rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir"(Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010:13).

Bu vizyona ve genel amaca yönelik olarak ise; orta ve yüksek teknoloji sektörlerin üretim ve ihracat içindeki payının artırılması, düşük teknoloji sektörlerde katma değeri yüksek ürünlere geçişin sağlanması ve becerilerini sürekli geliştirebilen şirketlerin ekonomideki ağırlığının artırılması, şeklinde üç temel stratejik hedef tespit edilmiştir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010:15).

Özellikle Çin ve Hindistan gibi büyük bir iş gücü potansiyeline sahip olan ülkelerin dünya pazarına girmeleri ile birlikte bu ülkeler pek çok uluslararası şirket için cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir. Hem ucuz iş gücüne sahip olmaları hem de hızla artan bir şekilde teknoloji odaklı hale gelmeleri Türkiye'nin rekabet gücünü bilgi eksikli stratejiler uygulayarak elde etmesini zorunlu kılar hale getirdi.

2001 ekonomik krizi sonrasında hızlı ekonomik kalkınmaya rağmen istenilen seviyeye düşmeyen işsizlik oranlarının ve küresel rekabetin neden olduğu problemleri aşmak ve piyasanın talep ettiği kaliteli işgücünü yetiştirmeye yönelik adımlar atmak Türkiye'nin önündeki önemli bir gündem maddesidir.

Özel sektörün gelişmesindeki ve global ölçekte rekabet gücünün artırılmasındaki önemli bir engel işgücünün sahip olduğu yetkinlikler ve beceri seviyesidir. Beceri seviyesinin eksikliği büyük oranda eğitim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Türk iş gücü sahip olduğu yetkinliklere göre değerlendirildiğinde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Eğitim seviyelerine göre karşılaştırıldığında Avrupa ülkelerinde 15-64 yaş arası iş görenlerin % 26,6'sı üniversite mezunuyken bu oran Türkiye için %13,3 tür. Okullaşmanın gelişmiş ülkelere göre nispeten daha zayıf olması Türkiye'nin rekabet gücünü azaltan önemli bir etkidir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010:80).

Beşeri sermayeye önemli bir katkısı olan resmi veya gayri resmi kanallardan alınan eğitimin kalitesi kadar, süresi de önemli bir faktördür. Çalışanların yeterli sürede uygulanan eğitimler neticesinde elde ettikleri kavramsal beceriler, bilgi ve tecrübeler çalışma hayatlarındaki verimliliklerini olumlu yönde etkiler.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri karşısındaki durumunu ölçmek için kullanmak maksadıyla Beşeri Sermaye İndeksi geliştirmeyi amaçladık. İndeksin oluşturulması amacıyla dünya bankası veri tabanı kullanıldı (<http://data.worldbank.org/topic>). Literatürdeki daha önce oluşturulmuş olan beşeri sermaye indekslerindeki veriler incelenerek ve veri tabanının sunduğu faktörler de göz önüne alınarak daha güncel ve ölçüm gücü yüksek olabileceğine inanılan 7 faktör tespit edildi (Tablo 1). Örneğin, Bontis (2004) tarafından Orta Doğu ülkelerinin beşeri sermayesini ölçmek amacıyla kullanılan okuryazarlık oranı, ilkököl öğretmenlerinin yüzdesi, ilkökula giden kız ve erkek öğrencilerin oranı gibi verilerin ilk ve orta dereceli eğitimin zorunlu olduğu Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye için ayırt edici faktörler olmayacağı düşünüldü. Günümüzde internet bilgi toplumu yaratma ve eğitim maksatlarından daha çok eğlence, oyun ve mesajlaşma gibi iletişim maksadıyla kullanıldığından Lin ve Edvinsson (2011) ve Weziak (2007) tarafından kullanılan internet kullanımına dair verilerin beşeri sermayeyi ölçmede yetersiz olabileceği düşünüldü.

Beşeri sermaye indeksini oluşturacak 7 alt faktörü her bir ülke için birbirlerine göre göreceli olarak hesaplamak için her bir alt faktör için en yüksek değere sahip ülke tespit edildi. Bütün diğer ülkelerin verileri en yüksek ülkenin değerine bölündü ve 10 ile çarpıldı. Örneğin Türkiye'nin matematik ve fen eğitimi kalitesinde diğer ülkelere göre göreceli puanını tespit etmek için bu faktörde en yüksek değere sahip olan Belçika'nın değeri (6,2) temel olarak kullanıldı. Türkiye'nin fen ve matematik eğitimi puanı: $(3, 4/6, 2) * 10 = 5, 5$ olarak ortaya çıktı. Her bir alt faktör ve tüm ülkeler için bu hesaplamalar yapıldıktan sonra alt faktörlerin genel indekse olan yüzdelik etkilerini belirlemek için sosyal bilimlerde çalışan akademisyenlerin görüşleri alınarak faktör ağırlıkları tespit edildi. Her bileşik indeks gibi indeksi oluşturan alt faktörler ve bunların toplam ağırlığa olan etkileri tartışılabilir. Ancak daha önceki araştırmacılar(Bontis, 2004; Lin ve Edvinsson, 2011) faktör ağırlıklarını tespitinde benzermetotlar kullanmışlardır. Her bir ülke için beşeri sermaye puanı, elde edilen göreceli faktör puanı (I) belirlenen ağırlıklarla çarpımından ve 7 faktörün toplamından elde edilmiştir (Tablo 2).

$$BSİ = 0,15*(BS1I)+0,15*(BS2I)+0,15*(BS3I)+0,15*(BS4I)+0,10*(BS5I)+0,10*(BS6I)+0,20(BS7I)$$

Bu çalışmada geliştirilen Beşeri Sermaye İndeksiyle (BSI) karşılaştırma imkânı vermesi açısından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programınca geliştirilen "Human Development Index (HDI)" ve Dünya Bankası'na geliştirilen "bilgi ekonomisi indeksi" ve "eğitim indeksi" de kullanıldı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından

geliştirilen sağlık indeksi, ekonomik istikrar ve eğitime dair 3 alt faktörü kullanarak ülkelerin gelişmişlik derecesini ölçer. Genel sağlık durumu doğuştaki ortalama hayat beklentisiyle, eğitim 25 yaşındaki yetişkinlerin okula devam sürelerinin ortalamasıyla ve okula devam eden çocuklar için beklenen devam süresi ile ölçülür. Ülkenin ekonomikistikrarı ise kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla ile ölçülür (UNDP, 2011). Bununla birlikte Dünya Bankası'nın ülkelerin hali hazırdaki durumlarını görmeleri ve birbirleriyle karşılaştırma imkânları bularak ulusal strateji belirlemede faydalanmaları maksadına yönelik olarak hazırlanmış bulunan bilgi ekonomisi indeksi (KEI) ve eğitim (EDU) indeksi de kullanıldı. Bilgi ekonomisi indeksi (KEI) ekonomik ve kurumsal rejim indeksi, eğitim indeksi (EDU), inovasyon indeksi (KI) ve bilişim teknolojisi (ICT) indekslerinin toplamından oluşan ve patent sayıları, internet ve telefon kullanım oranları gibi 12 farklı değerle ölçülen birleşik bir indekstir. KEI'yi oluşturmada kullanılan ve eğitim kalitesini ölçen EDU indeksi ise ortalama okula devam süresi, orta dereceli okullara kayıt oranı ve üniversiteye kayıt oranlarıyla ölçülür (www.worldbank.org/kam).

Wardak, D. (2007).	Lin, Gerd, Ye-P, Yun, Edvinsson, Leif (2008)	Nick-Bonits, (2004)	Bu Çalışmada Kullanılan Değerler
25-64 Yaş Arası Çalışanların Bilim ve Teknoloji Sektöründe Çalışma Oranı	İşgücü Becerisi	Okunmazlık Oranı	Matematik ve Fen Eğitimi Kalitesi (1-7 arası değerlendirme skalesi), 2010
Toplam İşgücü İçerisinde Bilişim Teknolojilerinde Çalışanların Oranı	Çalışanların Eğitimi	Nüfusa Oranı Yüksek Öğretim Kurumu Sayısı	Personel Eğitimi Düzeyi (1-7 arası değerlendirme skalesi), 2010
Her 1000 Kişi Başına Düşen Akıllı Telefon Sayısı	Okunmazlık Oranı	Genel Yetenekli Şehir İhtiyacı Öğretmenlerin Miktarı	Nüfusun 15 Yaş ve Üzeri için Üniversite Mezunu Oranı (%), 2010
15-74 Yaş Arası Haftadan azı İnternet Erişimi Oranları	Üniversite Öğrencilerinin Nüfusa Oranı	Nüfusa Oranı Üniversite Öğrencilerinin Sayısı	İş Görmeler Arasında Profesyonel ve Teknik İşgücünün Oranı (%), 2008
Bilgisayar Kullanılabilirliği Derecesi	İlköğretim Öğrenci Öğretmen Oranı	Toplam Üniversite Mezunu Sayısı	Ortalama Yaşam Süresi (Yıl), 2008
Bilişim Sektörüne Bağlı Miktarında Öğretim Gören Doktor Öğrencilerinin 20-29 Yaş Aralığına Oranı	İnternet Kullanıcılarının Nüfusa Oranı	İlköğretim Öğrenci Öğretmen Oranı	Milyon Kişi Başına Düşen Müdürlük ve Fen Bilimleri Bölümü Makale Sayısı, 2007
25-64 Yaş Aralığında Herhangi bir Eğitim Programına Devam Etme Oranları Oranı	Hükümet Bütçesinde Eğitim Payı	İlköğretim Öğrenci Öğretmen Oranı	Eğitime Yayılan Kamu Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı, 2010
20-29 Yaş arası Her 1000 Kişi Başına Matematik, Mühendislik ve Teknik Alanlarda Üniversite Mezunları			

TABLO 2. KARŞILAŞTIRMALI BEŞERİ SERMAYE İNDEKSİ TABLOSU

	Ülke Sıralaması			İNDEKS DEĞERLERİ																				
	BSİ	HDI	KEI	EDU	G	BS1	G	BS2	G	BS3	G	BS4	G	I	G	BS6	G	BSS1	G	BS7	BSİ	HDI2011	KEI	EDU
Almanya	11	3	5	14	4,7	7,6	5,2	9,1	10,9	4,9	34,78	8,8	80	9,8	540,05	5	4,566	5,23	7,085	0,905	8,9	8,2		
Avusturya	14	9	10	22	4,7	7,6	4,9	8,6	7,5	3,4	29,85	7,6	80	9,8	581,54	5,4	5,469	6,27	6,835	0,885	8,61	7,3		
Belçika	4	8	8	11	6,2	10	4,9	8,6	19,3	8,7	32,48	8,3	81	9,9	666,1	6,1	6,436	7,38	8,404	0,886	8,71	8,6		
Bulgaristan	29	28	28	27	4	6,5	2,8	4,9	10	4,5	22,02	5,6	73	8,9	104,6	1	4,435	5,08	5,22	0,771	6,8	6,3		
Çek Cum.	19	14	15	15	4,9	7,9	4,4	7,7	5,2	2,3	33,81	8,6	77	9,4	357,04	3,3	4,522	5,18	6,287	0,865	8,14	8,2		
Danimarka	1	6	3	9	5,1	8,2	5,4	9,5	12,6	5,7	39,19	10	79	9,6	959,57	8,9	8,724	10	8,845	0,895	9,16	8,6		
Estonya	13	19	11	10	4,9	7,9	4,3	7,5	15,8	7,1	26,69	6,8	75	9,1	374,37	3,5	5,659	6,49	6,955	0,835	8,4	8,6		
Finlandiya	5	11	2	6	6,2	10	5,1	8,9	10,5	4,7	36,5	9,3	80	9,8	943,44	8,7	6,805	7,8	8,346	0,882	9,33	8,8		
Fransa	10	10	14	13	5,4	8,7	4,7	8,2	9,4	4,2	32,26	8,2	81	9,9	496,49	4,6	5,89	6,75	7,202	0,884	8,21	8,3		
Güney Kıbrıs	7	18	23	24	5,2	8,4	4,4	7,7	16,7	7,5	27,19	6,9	80	9,8	162,94	1,5	7,941	9,1	7,522	0,84	7,56	7,3		
Hollanda	6	1	4	7	5,2	8,4	5,1	8,9	13,9	6,2	36,7	9,3	81	9,9	867,78	8	5,942	6,81	8,085	0,91	9,11	8,8		
İngiltere	9	16	7	23	4,4	7,1	4,7	8,2	14,3	6,4	27,07	6,9	80	9,8	773,01	7,1	5,627	6,45	7,274	0,863	8,76	7,3		
İrlanda	8	2	6	4	4,7	7,6	4,7	8,2	18,5	8,3	23,45	6	80	9,8	573,43	5,3	5,679	6,51	7,319	0,908	8,86	8,9		
İspanya	20	12	13	5	2,9	4,7	3,7	6,5	14,8	6,6	24,75	6,3	82	10	467,78	4,3	4,984	5,71	6,189	0,878	8,35	8,8		
İsveç	2	4	1	2	5	8,1	5,7	10	14,1	6,3	39,34	10	81	9,9	1.084,00	10	7,289	8,36	8,817	0,904	9,43	8,9		
İtalya	24	15	18	18	3,6	5,8	3,2	5,6	6,3	2,8	31,47	8	81	9,9	447,34	4,1	4,673	5,36	5,809	0,865	7,89	7,6		
İzlanda	3	5	9	3	5,3	8,5	4,7	8,2	17,6	7,9	36,39	9,3	81	9,9	744,7	6,9	7,808	8,95	8,555	0,898	8,62	8,9		
Latviya	18	26	26	17	4,2	6,8	3,9	6,8	12,6	5,7	31,22	7,9	73	8,9	64,5	0,6	5,637	6,46	6,322	0,805	7,41	7,7		
Litvanya	15	24	20	8	4,9	7,9	4,1	7,2	15	6,7	29,2	7,4	73	8,9	135,42	1,2	5,667	6,5	6,701	0,81	7,8	8,6		
Lüksemburg	21	13	12	29	4,5	7,3	5,4	9,5	9,2	4,1	31,8	8,1	80	9,8	152,83	1,4	3,15	3,61	6,18	0,867	8,37	5,6		
Macaristan	17	22	16	12	4,8	7,7	3,7	6,5	13	5,8	29,15	7,4	74	9	243,85	2,2	5,12	5,87	6,422	0,816	8,02	8,4		
Makedonya	30	30	30	30	4,2	6,8	3,3	5,8	6,8	3	18,99	4,8	74	9	28,2	0,3	3,498	4,01	4,796	0,728	5,65	5,2		
Malta	22	21	19	26	4,9	7,9	4,3	7,5	6,3	2,8	28,16	7,2	80	9,8	54,96	0,5	5,768	6,61	6,163	0,832	7,88	6,9		
Polonya	23	23	25	16	4,6	7,4	4,2	7,4	9,1	4,1	26,51	6,7	76	9,3	187,24	1,7	5,096	5,84	6,109	0,813	7,41	7,8		
Portekiz	27	25	22	25	3,2	5,2	3,9	6,8	3,3	1,5	18,18	4,6	79	9,6	322,78	3	5,791	6,64	5,305	0,809	7,61	7		
Romanya	28	27	27	19	4,6	7,4	3,9	6,8	7,2	3,2	19,32	4,9	73	8,9	58,12	0,5	4,28	4,91	5,285	0,781	6,82	7,6		
Sırbistan	26	29	29	28	4,5	7,3	3	5,3	6,4	2,9	23,41	6	74	9	143,2	1,3	5,044	5,78	5,392	0,766	6,02	6		
Slovakya	25	20	21	20	4,1	6,6	3,9	6,8	6,1	2,7	29,05	7,4	75	9,1	179,86	1,7	4,083	4,68	5,553	0,834	7,64	7,4		
Slovenya	12	7	17	21	5,2	8,4	4,1	7,2	9	4	31,41	8	79	9,6	635,64	5,9	5,704	6,54	6,997	0,8884	8,01	7,4		
Türkiye	31	31	31	31	3,4	5,5	3,7	6,5	5,3	2,4	13,34	3,4	72	8,8	118,4	1,1	3,12	3,58	4,364	0,699	5,16	4,1		
Yunanistan	16	17	24	1	4,3	6,9	3,5	6,1	22,3	10	22,98	5,8	80	9,8	445,08	4,1	4,091	4,69	6,662	0,861	7,51	9		
İndeks Yüzdeleri					15	15	15	15	15	10	10	10	10	10	10	10	20							

BSİ: Bu Çalışma için oluşturulan Beşeri Sermaye İndeksi , HDI: Human Development Index, KEI: Knowledge Economy Index EDU: Education Index
BS1:Matematik ve Fen Eğitimi Kalitesi (1-7 arası değerlendirme skalası), 2010
BS2: Personel Eğitim Düzeyi (1-7 arası değerlendirme skalası), 2010
BS3: Nüfusun 15 Yaş ve Üzeri için Üniversite Mezunu Oranı(%), 2010
BS4:İş Görenler Arasında Profesyonel ve Teknik İşgücünün Oranı(%), 2008
BS5: Ortalama Yaşam Süresi (Yıl), 2008
BS6: Milyon Kişi Başına Düşen Mühendislik ve Fen Bilimleri Bilimsel Makale Sayısı,2007
BS7: Eğitime Yapılan Kamu Harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya Oranı, 2010
G: İndeksi Oluşturan Alt Faktörlerin Gerçek Değeri BS11: Aynı Alt faktördeki En Yüksek Ülke Değerine Bölünmüş ve 10 ile Çarpılmış Değer

5. YORUM ve DEĞERLENDİRME

Gerek bu çalışma için oluşturulan beşeri sermaye indeksi verilerine göre, gerekse daha önceden dünya bankası, birleşmiş milletler kalkınma programı tarafından gerçekleştirilen indeks değerlerine göre ülkeler karşılaştırıldığında bütün indeks değerlerine göre Türkiye en sonda yer almaktadır.

Osmanlı imparatorluğu zamanından bu yana başlayarak gelişen, cumhuriyetin ilanı ile hız kazanan beşeri sermaye artırma yönünde yapılan eğitim reformlarının yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bizce bunun sebebi 'eğitim' sorununa bir kalkınmayı başarmak anlamında ekonomik ve altyapısal yönünden değil, politik bir bakış açısından yaklaşılmasıdır. Bunun anlamı şudur: Muayyen bir zaman öngören bir eğitim süreci, sonucunda yenilikçi ve eleştirel düşünebilen ve bunu hayata geçirebilme özgüvenine sahip 'bireyler' yetiştirmeyi amaçlar. Fakat politik akıl modernleşmeye bir kadro meselesi olarak yaklaşmıştır. Dolayısı ile eğitime biçilen rol, zihinde inşa edilen bir tasavvuri bir "Modern Türkiye'nin" inşası için 'siyaseten uygun' bir kadronun yetiştirilmesidir. Böylesi bir denetimli modernleşme zihniyetinin eğitim politikalarının 'arzu edilen' 'muasır medeniyet seviyesi'ne yükseltecek beşeri sermayeyi meydana getiremediği, yukarıda yapılan karşılaştırmada çok açık bir şekilde görülebilmektedir.

Buradan hareketle denebilir ki Türkiye - Avrupa Birliği ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturması zihniyeten başlayacak bir değişimle olasıdır. Diğer değişimle eğitimin hakîm siyasal fikirlerin/akımların/tutumların bakış açılarından hareketlesiyasal bir müdahaleyle şekillendirilmesi geleneğinin, Türkiye'yi sağlıklı modernleşme vetiresine sokamayacağı hele hele Avrupa Birliği içerisinde bir yer edindiremeyeceğini düşünüyoruz. Dolayısıyla eğitim politikalarının siyaseten değiştirilemeyecek ve orta ve uzun vadede beşeri sermaye potansiyelinin en iyi şekilde kuvveden fiile geçirilmesini mümkün hale getirecek kanalların inşası gereklidir. Dolayısıyla, böyle bir değişim, yanieğitimiye bakış açısının, beşeri sermaye potansiyelinin sağlıklı değerlendirilebilmesinde ufuk açıcı imkânlar sunabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü ikinci kısımda bahsi geçtiği üzere, üretimde kullanılan hammaddelerin o ülkenin öz kaynaklarından temin edilmesi, iş gücünün genç olması veya sayıca fazla olması eski ekonomilerde bir avantaj olarak değerlendirilse bile, yoğun olarak bilgi eksenli gelişen günümüz endüstrisinde rekabet üstünlüğü sağlamakta yetersiz kalırlar. Bu bakımdan beşeri sermayenin kalkınma ve modernleşmedeki rolü kritiktir.

Türkiye – Avrupa Birliği ilişkisini beşeri sermaye odaklı bir analizle incelediğimiz bu çalışmada Türkiye'nin beşeri sermayesini geliştirebilmesi açısından birtakım öneriler sunabilmek mümkündür. Aşağıdaki tespitlerin Türkiye için önemli olduğunu düşünüyoruz.

Bilindiği gibi, genel olarak lise, hatta üniversite mezunu bir iş gücüne sahip olmak rekabet üstünlüğü için gerekli bir şart olarak kabul edilse bile, uluslararası ekonomilerde öne geçebilmek için özelleşmiş sektörlerin ihtiyaçlarına göre uzmanlaşmış, kolay bulunamayan ve taklit edilmesi neredeyse imkânsız bir iş gücüne ihtiyaç olduğu açıktır. Sürdürülebilir bir rekabetin ana şartı ilk olarak uzmanlaşmış bir iş gücü meydana getirebilmek ve onların bilgilerini verilecek eğitimlerle sürekli güncellemektir (Porter, 2011: 218). Zorunlu eğitimle veya resmi eğitimle kazandırılmaya çalışılan beceriler belirli bir süre sonra güncelliğini yitirdiğinden daha dinamik ve güncel eğitim stratejileri belirlenmelidir. Uzmanlık odaklı mesleki eğitim, üniversiteler himayesinde yapılan teknik eğitimler, meslek gruplarının düzenlediği yeterlilik tamamlama eğitimleri ve iş yeri eğitimleri genel olarak rekabet gücünü artırabilir.

Milli beşeri sermayeyi artırmada ilk ve ortaöğretimin kalitesinin artırılması ve çalışan nüfusun sürekli olan eğitimlerle desteklenmesi önemlidir. Özellikle Japonya, Güney Kore, Tayvan gibi Uzak Doğu ekonomilerinin temelinde hem ilk ve orta eğitime verilen önem, hemde çalışan yapılan yatırım vardır. Özellikle Uzak Doğu toplumlarına has bir insan kaynakları uygulaması olan ömür boyu istihdam garantili işlerin arka planında yatan felsefeyi sadece kuvvetli bir kolektivist kültür veya neo-Konfüçyonist anlayışta aramaktan ziyade çalışanlara yapılacak uzun süreli eğitim yatırımlarının derin bir uzmanlık bilgisi kazandıracığı yönündeki inançla da açıklamak mümkündür.

Endüstriyel sektörle, üniversite ve araştırma merkezlerinin ortak çalışmalarının ulusal inovasyon ve beşeri sermaye artırımına katkı sağlamasının yanında, karşılıklı bilgi güncellemesine de sebep olduğundan eğitici yönü de vardır. Bu sebeple bilgi sinerjisi meydana getirebilmesi noktasından Türkiye'de karşılıklı proje birliktelikleri değişik mekanizmalarla teşvik edilmelidir.

Biyografi

Erhan Atay, Ph.D. Süleyman Şah Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Fakültesi, İşletme Bölümü'nde Öğretim Üyesidir. İnsan kaynakları yönetimi, gelişimi ve entelektüel sermaye başlıca ilgi alanlarıdır

Gökhan Karsan, Ph.D. Süleyman Şah Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Öğretim Üyesidir. Türk Modernleşmesi başlıca akademik ilgi alanıdır.

6. KAYNAKÇA

Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Y. Alogan, Sarmal Yay., İstanbul.

Ardichvili A, Zavyalova E, Minina V. (2012), "Human Capital Development: Comparative Analysis of BRICs", *European Journal of Training and Development*, 36 (2): 213 – 233.

Becker G. S. (1993), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, The University of Chicago Press, Chicago and London.

Bontis N. (2004), "National Intellectual Capital Index: A United Nations Initiative for the Arab Region", *Journal of Intellectual Capital*, 5(1): 13 – 39.

Çetin, M (2005), "Türkiye'de Beşeri Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2): 59-73.

EU. (2010) , Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, Communication of the European Commission, Brussels, 3.3.2010, COM(2010) 2020 final.

EU. (2006), "Delivering On The Modernisation Agenda For Universities: Education, Research and Innovation", Communication From The Commission To The Council And The European Parliament, COM(2006) 208 final, 10.5.2006, Brussels, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:EN:PDF> (08.12.2012 tarihinde erişildi)

EU, (2000), "Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 Presidency Conclusions", http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (08.12.2012 tarihinde erişildi)

Lewis, B. (1968), *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford U. P., London

Lin, C.Y.Y. and Edvinsson, L. (2008), "National Intellectual Capital: Comparison of the Nordic Countries" *Journal of Intellectual Capital*, 9(4): 525-545.

Lin C.Y.Y and Edvinsson L. (2011). *National Intellectual Capital: A Comparison of 40 Countries*, Springer, London.

OECD. (2001), *The Well Being of Nations The Role of Social Capital*, OECD Publishment, Paris.

Öz, B. Taban, S. Kar, M. (2009), "Kümeleme Analizi ile Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1): 1-30.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2010), "Turkish Industrial Strategy Document 2011-2014 (Towards EU Membership)", <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/TurkiyeSanayiStratejisiIngilizce.pdf> (09.12.2012 tarihinde erişildi).

Shaw, S. (1994), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I. Cilt*, çev. M. Harmancı, E Yay., İstanbul.

Shaw, S. ve Shaw, E. K. (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II. Cilt*, çev. M. Harmancı, E Yay., İstanbul.

Porter, M. (2011), *Rekabet Üzerine*, Marka Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, İstanbul.

Porter, M. (1990) , *The Competitive Advantage of Nations*, The Macmillan Press Ltd, London.

Tekeli, İ. (1983), “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul.

UNDP.(2011), *Human Development Report 2011, SustainabilityandEquity: A BetterFutureforAll*, United Nations Development Programme, New York. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf (12.12.2012 tarihinde erişildi).

Yenal, O.(1999), *Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı- Eğitim Boyutu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Weziak, D. (2007),“Measurement of NationalIntellectualCapital: Application to EU Countries”*IRISS WorkingPaper 2007-13, CEPS/INSTEAD*, Differdange, Luxembourg.

Zürcher, E. J. (2004), *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, New York.